

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

М. ГЕДІН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5031-8207>

Київський національний лінгвістичний університет

У статті проаналізовано публікації вітчизняних та іноземних науковців щодо методичних підходів до оцінювання туристичного потенціалу України та регіонів; досліджено фактори, які впливають на конкуренцію в туристичній галузі; узагальнено, охарактеризовано основні фактори, що визначають туристичну привабливість регіонів України; наведено фактори оцінювання потенціалу туристичної галузі країни та регіонів, до яких належать історико-культурна спадщина, природно-рекреаційні умови та ресурси, інфраструктура, інформація, фінанси, інвестиції, управління, соціальні умови, кадрове забезпечення, екологічні умови та архітектурно-естетичні умови. В статті розглянуто інструментарій дослідження туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, який на відміну від існуючих, включає оцінку атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів; аналіз внеску туристично-рекреаційної сфери в економіку регіонів; виявлення вагомості чинників впливу на формування та нарощення потенціалу туристично-рекреаційної сфери регіонів. Виявлено основні проблеми комплексного оцінювання туристичного потенціалу країни та регіонів; доведено доцільність та необхідність кількісного оцінювання туристичної привабливості на рівні країни, сфери чи певного регіону; запропоновано модель оцінювання потенціалу туристичної галузі на різних рівнях його реалізації. Рекомендовано розробити та застосовувати комплексний та системний метод оцінювання та визначення критеріїв оцінки ресурсного потенціалу рекреаційно-туристичних територій України. Визначено, що головним завданням для розвитку галузі рекреаційного туризму є визначення ефективних методичних засад щодо оцінки ресурсного потенціалу рекреаційно-туристичних територій задля забезпечення збалансованого розвитку території в гармонії з природою та збереженням природних ресурсів.

Ключові слова: туризм, туристичний потенціал, оцінка туристичного потенціалу, комплексне оцінювання, туристична галузь.

The article analyzes the publications of domestic and foreign scientists on the methodological approaches to assess the tourism potential of Ukraine and regions, investigates the factors that influence competition in the tourism industry; The main factors characterizing the tourist attractiveness of Ukrainian regions are summarized and characterized, factors for assessing the potential of the tourism industry of the country and regions, including: historical and cultural heritage, natural and recreational conditions and resources, infrastructure, information, finances, investments, management, social conditions, staffing, environmental conditions and architectural and aesthetic conditions. The main problems of complex estimation of tourist potential of the country and regions have been identified, namely that the main problem of the unique method of estimation of tourist potential is that enterprises belonging to different other economic branches within the activity of which it is difficult to determine what part of the income is received it is from tourists and what from other consumers; the expediency and necessity of quantitative assessment of tourist attractiveness at the level of a country, sphere or a certain region is proved, the model of estimation of potential of tourism industry at different levels of its realization is offered. The purpose of the article is to assess the development capacity of the tourism and recreation industry and the efficiency of its use in the economy of Ukrainian regions. It is recommended to develop and apply a comprehensive and systematic method of assessment and determination of criteria for assessing the resource potential of recreational and tourist areas of Ukraine. It is determined that the main task for the development of recreational tourism is to determine effective methodological principles for assessing the resource potential of recreational and tourist areas to ensure balanced development of the territory in harmony with nature and conservation of natural resources.

Key words: tourism, tourism potential, evaluation of tourism potential, complex evaluation, tourism industry.

Туристична галузь є однією з найперспективніших в економіці країн світу і позитивно впливає на розвиток транспорту, зв'язку, торгівлі, ресторанів, виробництва сувенірної продукції, будівництва тощо. Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації (World Tourism Organization – UNWTO), туризм вважається одним з найбільш швидко зростаючих секторів економіки як у глобальному, так і в регіональному та місцевому аспекті. До недавнього часу світові темпи зростання доходів від туризму випереджали аналогічні показники в галузях видобування нафти та виробництва автомобілів. Туризм є важливим каналом міжкультурної комунікації, сприяє збереженню історико-культурної спадщини, забезпечує раціональне використання та збереження природних, екологічних, культурних, історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території¹.

Україна як географічний центр Європи, має сприятливі природно-кліматичні умови, історико-культурні пам'ятки, значний інтелектуальний капітал, достатні матеріальні ресурси для сталого розвитку туристичного потенціалу. В той же час, Україна не досягає рівня розвитку туристичного потенціалу розвинених країн Європи і світу. На сьогодні туристичний потенціал України не розглядається як чинник консолідації суспільства, який дозволить гнучко реагувати та відповідати на реальні виклики і потреби туристичної галузі та суспільства загалом². Низький рівень туристичного потенціалу вимагає формування в Україні високотехнологічної туристичної галузі, здатної задовольнити зростаючі вимоги українців та іноземних громадян. Згідно з стратегічними напрямками України розвитку внутрішнього туризму та у зв'язку із поширенням COVID-19 в нашій країні мають забезпечуватися сприятливі умови для національного розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях³. Ось чому, в Україні формування туристичного потенціалу є одним із ключових питань державного будівництва.

Актуальність вивчення теоретико-методологічних основ оцінки туристичного потенціалу України зумовлена наявністю проблеми, яка характеризується суперечністю між гострою потребою підтримки туристичної галузі України, наданням переваги розвитку внутрішнього туризму як основи зростання прибутків від туристичної діяльності України, і недостатністю розроблення концептуальних положень щодо державного впливу на формування туристичного потенціалу.

Метою даної публікації є визначення теоретико-методологічних основ оцінки туристичного потенціалу України на основі систематизованих показників та визначення можливостей стратегічного розвитку туристичної галузі нашої держави.

Вивчення туристично-рекреаційного потенціалу території починається в більшій частині наукових робіт із популяризації туризму, а оцінка рівня туристичного потенціалу регіону та доступності до рекреаційних ресурсів найчастіше досліджуються в наукових публікаціях. В українській історіографії продовжується формування, уточнення та вдосконалення понятійного апарату туристичної сфери. Зараз все частіше вживають такі комплексні поняття як – «туристично-рекреаційний ресурс», «туристично-рекреаційна діяльність», «туристично-рекреаційний комплекс», «туристично-рекреаційний потенціал». Однак, зміст визначення поняття «туристично-рекреаційний потенціал», нерідковиявляється складним, оскільки загальноприйнятих трактувань цього поняття по відношенню до сфери туризму не існує.

Науковці пропонують різні підходи до дослідження терміна «туристично-рекреаційний потенціал». Теоретики розкривають характеристику туристично-рекреаційного потенціалу, а широке поняття «потенціал» пояснюється різноманітністю об'єктів, до яких воно застосовується.

Так, академік Кривенкова Р. Ю. зазначає, що «потенціал» (економічний, підприємницький, промисловий) – це загальна, сукупна характеристика ресурсів, пов'язана з місцем і часом⁴.

Дослідник Захаренко Г. Н. вказує, що «туристичний потенціал» – це сукупність різних матеріальних та нематеріальних потенціалів, які формують туристичний інтерес на певній території та стають основою діяльності з виробництва та споживання туристичного продукту і необхідні для управління, контролю та розвитку виробництва й споживання продукції в туристичному комплексі території відповідно до принципів сталого економічного розвитку, та пропонує оцінити туристичний потенціал на основі цінності туристичної привабливості, можливостей інфраструктури та максимальної антропогенності⁵.

Відома вчена Любіцева О. О. зазначає, що туристичні ресурси є частиною «туристично-рекреаційного потенціалу певної території, яквключена в туристичний продукт і яка підлягає продажу для туристичних цілей»⁶. Дослідниця наголошує, що за своєю сутністю туристичні ресурси – це природні, історичні, соціокультурні об'єкти, об'єкти туристичного показу, а також інші об'єкти, здатні задовольнити духовні потреби туристів, стимулювати оновлення та розвиток їхніх фізичних сил. Такі об'єкти можуть мати природне або антропогенне походження, але їх локалізація на певній території викликає інтерес туристів до поїздок на цю територію і тому може бути коротко описана як об'єкти, що цікавлять туристів.

Туристично-рекреаційний потенціал визначають як наявність певних можливостей та ресурсів, які можуть бути використанні для розвитку туристичної діяльності. Туристичний потенціал є сукупністю взаємопов'язаних природних і матеріальних засобів, які в процесі взаємодії здатні виробляти продукцію або продукт. Будь-яке збільшення кожного ресурсу веде до зростання туристично-рекреаційного потенціалу. Використання природних, лікувально-оздоровчих, культурно-історичних та інших ресурсів здатне підвищити потенціал регіону за рахунок надходження коштів від туристичних, оздоровчих та рекреаційних послуг для споживачів. Фактично, кожен регіон на основі аналізу туристичних ресурсів створює туристичний потенціал, відповідний здатності туристичних суб'єктів використовувати туристичні ресурси регіону. Туристичний потенціал сприяє привабливості території для туристів, а регіони – перспективному туристичному розвитку.

Туристичний потенціал України складається із взаємопов'язаних елементів, зміна одного з них впливає на стан іншої компоненти потенціалу та безпосередньо на туристичний потенціал загалом. Водночас, в багатьох випадках використовується лише формальне визначення туристично-рекреаційного потенціалу, без глибокого аналізу сутності й специфіки взаємозв'язків, що виникають між різнорідними елементами, які входять до складу потенціалу. Тобто, при проведенні аналізу туристично-рекреаційного потенціалу, яке правило, враховуються далеко не всі важливі структурні елементи, що призводить до неповної та неточної кількісної оцінки, а якісна оцінка, взагалі залишається не врахованою. На наше переконання, сутність структуризації туристичного потенціалу полягає у тому, що будучи окремими об'єктами управління складові частини формування туристичного потенціалу в межах впливу суб'єктів його формування утворюють між собою стійкі взаємозв'язки, що дозволило визначити такі основні компоненти туристичного потенціалу: природно-ресурсна, історико-культурна, економічна та соціальна, які взаємопов'язані й взаємодіють між собою⁷.

Природно-ресурсна компонента – це здатність природних систем, не завдаючи собі шкоди, виробляти необхідну для людини продукцію.

Історико-культурна компонента характеризує можливості для розвитку туристично-рекреаційної діяльності шляхом використання історико-культурного надбання території.

Економічна компонента – це складова частина економічного (господарського) потенціалу території, яка характеризує здатність території продукувати та відтворювати туристично-рекреаційний продукт.

До складу економічної компоненти входять:

- інфраструктурні елементи – збалансовані з вимогами виробництва туристично-рекреаційного продукту можливості засобів розміщення, підприємств харчування, дозвілля, транспорту забезпечувати умови для здійснення туристично-рекреаційної діяльності й задоволення потреб рекреантів та туристів;

- фінансові елементи – обсяг грошових коштів, які єв розпорядженні території для здійснення туристично-рекреаційної діяльності;

- інформаційні елементи – сукупність організаційно-технічних й інформаційних можливостей, що забезпечують прийняття та реалізацію управлінських рішень і впливають на характер (специфіку) виробництва й реалізації туристично-рекреаційного продукту шляхом збору, збереження, обробки й розповсюдження інформації про наявний туристично-рекреаційний потенціал;

- інвестиційні елементи – сукупні можливості території зінвестування сфери туризму й рекреації;

- управлінські елементи – це навички й компетенції керівництва всіх рівнів управління щодо формування, організації, створення належних умов для функціонування та розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Соціальна компонента характеризує можливості території з відтворення необхідної для розвитку туристично-рекреаційної діяльності робочої сили (кваліфіковані кадри, здатні здійснювати туристично-рекреаційну діяльність).

Дуже важливою є компонента професійно-кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу території, тому що без персоналу різних категорій та їх професійного рівня ефективно функціонування сфери туризму та рекреації неможливе. Елементами кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу є: ринок робочої сили, який забезпечує туристично-рекреаційні підприємства обслуговуючим персоналом; експерти та консультанти з підбору кадрів; навчальні заклади різних рівнів, які забезпечують підготовку спеціалістів для сфери туризму та рекреації⁸.

Чинники формування туристичного потенціалу також можна поділити на екзогенні (зовнішні) та ендегенні (внутрішні). Так, до ендегенних факторів належать глобалізація, зокрема постіндустріалізація суспільства, тобто переважання сфер послуг та інформаційних технологій; диджиталізація; євроінтеграційні процеси; міжнародні соціально-економічні чинники, військові дії тощо). Ендегенні чинники формування туристичного потенціалу можна поділити на 3 групи: інтенсивні (удосконалення матеріально-технічної бази, раціональне використання ресурсів, підвищення кваліфікації кадрів), екстенсивні (будівництво нових об'єктів туризму, зростання чисельності кадрів, збільшення фінансових можливостей) та стримуючі (негативна екологічна ситуація, політична та фінансова нестабільність, безробіття тощо). Вплив чинників формування туристичного потенціалу відбувається у декількох напрямках, адже створення сприятливого туристичного клімату впливає не тільки на розвиток туристичного потенціалу країни, а й загалом на соціально-економічний стан держави, що і є метою державного управління.

Туристичний потенціал є унікальною особливістю держави, яку можна використовувати для поліпшення соціально-економічного становища місцевого

населення та країни загалом за рахунок надходжень відприбутків туристичної галузі до державного та місцевих бюджетів, а також для консолідації населення за допомогою туристичної кооперації між різними областями України та створення позитивного туристичного іміджу країни, що, усвою чергу, є об'єктом дослідження та впливу з боку державного управління. Туристичний потенціал потрібно ефективно використовувати та зберігати, приймаючи відповідні державноуправлінські рішення стосовно подальшого розвитку та правильної організації його формування на території України.

На сьогодні особливого значення набуває адаптація вітчизняної туристичної інфраструктури до міжнародних вимог щодо маркування, оцінки відповідності категоріям, складу обов'язкових послуг і якості обслуговування, тобто приведення об'єктів інфраструктури (готелі, ресторани, кафе, культурні заклади, магазини, спортивні майданчики, ігрові майданчики, об'єкти побутового обслуговування тощо) до вимог певного рівня, який буде зрозумілий для туриста та буде відповідати його очікуванням. Важливими факторами формування українського туристичного потенціалу є обсяги обслуговуваних іноземних громадян. Зокрема на сьогодні спостерігаємо: розширення ринку авіаперевезень (авіакомпанії WizzAir, Emirates, Vueling Airlines, Qatar Airways, Flydubai, Alitalia тощо), діяльність owcost – перевізника SkyUp, зростання автомобільних перевезень, запровадження біометричних технологій та електронних віз і активізація діяльності державних органів влади щодо спрощення/відміни візових режимів з окремими країнами, запровадження інноваційних технологій і активізація промоції туристичних можливостей України за кордоном⁹.

Сьогодні Україна є членом таких міжнародних туристичних організацій як: ЮНВТО, організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Центрально-Європейської ініціативи (ЦЄІ), співпрацює з Європейським Союзом, Радою Європи, Радою держав Балтійського моря, ГУАМ тощо. Метою вищезазначених організацій є: єдиний туристичний простір, вільна торгівля туристичними послугами, свобода туристського пересування; повне та ефективне використання туристичного та рекреаційного потенціалу з метою збільшення обсягів туристичних потоків; розробка разом з країнами-учасницями конкурентоспроможного туристичного продукту, його спільне просування. За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО) Україна займає 15-місце у світі за відвідуваністю іноземними туристами. Іноземні туристи в нашій країні перебувають не менше 4-х діб та витрачають при цьому близько 600 дол. США. З огляду на локацію, геополітичний вплив на міжнародній арені та ажіотаж навколо країни, нехай викликаний негативними фактами, потенціал стати серйозним гравцем на європейському туристичному ринку в Україні величезний. Вітчизняний туризм, як відзначають фахівці, може щорічно поповнювати державний і місцеві бюджети мінімум на 10 млрд. дол. Тобто генерувати понад третину щорічних бюджетних надходжень, не кажучи вже про потенційний ефект для суміжних сфер.

Головними причинами значного відставання України за рівнем внеску туристично-рекреаційної сфери у ВВП, на наш погляд, як від країн-лідерів на туристичному ринку, так і від країн, близьких до нашої країни за рівнем розвитку, є негативний вплив суспільно-політичної та фінансово-економічної нестабільності, а також досить низький фактичний рівень пріоритетності туристично-рекреаційної сфери для уряду та органів місцевого самоврядування у процесі комплексного розвитку національної та регіональних економічних систем.

Зазначимо, що за результатами 2018 р., туристично-рекреаційна сфера України за рівнем надходжень від іноземного туризму в загальному обсязі експорту товарів і послуг поступалася не тільки визнаним лідерам туристичного ринку, але й країнам, які активно розвивають свої туристично-рекреаційні комплекси та прагнуть досягнути підвищення їх атрактивності в глобальному масштабі (Польщі, Болгарії та Грузії). Зокрема, у Грузії та Польщі в 2018 р. спостерігалися одні з найбільших темпів приросту надходжень від іноземного туризму в загальному обсязі експорту товарів і послуг – +75,5% і +27,26 % відповідно, що свідчить не тільки про високу ефективність реалізації стратегічних напрямів і програм розвитку їхньої туристично-рекреаційної сфери, але й про розуміння керівництвом цих країн її важливості в процесі соціально-економічного розвитку¹⁰. На наш погляд, основними чинниками, які зумовили зниження обсягу надходжень від іноземного туризму в загальному обсязі експорту товарів і послуг у 2014-2018 рр. (як і рівня внеску туристично-рекреаційної сфери у ВВП країни), були високий рівень суспільно-політичної нестабільності, а також спричинені ним суттєва девальвація національної валюти та зниження рівня безпеки, що значно знизили привабливість туристично-рекреаційної сфери України для іноземних туристів і рівень її доходу в доларовому еквіваленті. Наразі в Україні спостерігається повільне відновлення обсягу надходжень від іноземного туризму (+32%, або +480 млн дол. США у 2018 р., порівняно з 2016 р.), яке супроводжується зростанням частки надходжень від іноземного туризму в загальному обсязі експорту товарів і послуг (з 2,9% у 2016 до 3,5% у 2018 р.).¹¹

Розвиток туристичного потенціалу повинен бути не тільки в руках туристичних компаній, але й розвиватися під патронатом українського уряду, оскільки є необхідність у формуванні позитивного бренду «Україна» як всередині самої країни, так й на міжнародній арені. Тільки створивши привабливий імідж країни, відомий та зрозумілий міжнародній спільноті, ми зможемо залучити зовнішні і внутрішні інвестиції. Яскравим прикладом країн, що продемонстрували успіх у розвитку туризму навіть після важких періодів у своїй історії, є Грузія, Чорногорія, Хорватія, Ізраїль, Єгипет. Незважаючи на кризові ситуації в країні, потенціал розвитку туристичного бізнесу в Україні досить високий. Незважаючи на політичні та економічні процесам, що відбуваються в Україні, популярність нашої країни серед іноземних туристів та операторів має зростати, і Україна має стати центром міжнародного туризму.

Оскільки більшість країн у своїх стратегічних документах з питань соціально-економічного розвитку неодмінно оцінюють наявний рівень залучення інвестицій в окремі види економічної діяльності та прогнозують їх бажаний обсяг для реалізації поставлених цілей, аналіз частки туристично-рекреаційної сфери країни в загальному обсязі інвестицій є ще одним важливим індикатором важливості туристично-рекреаційного комплексу в національній економічній системі. Високий ступінь диференціації країн і регіонів як за рівнем соціально-економічного розвитку, так і за рівнем продуктивності їхніх економічних систем є одними з головних причин дуже нерівномірного розподілу інвестицій, зокрема у туристично-рекреаційні сфери¹².

16 березня 2017 року Уряд України схвалив Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Цей документ розроблено з метою покращити розвиток туристичної сфери України та інтегрувати її у міжнародне співробітництво. В ній наголошується на раціональному і ефективному використанні туристичних, природних, лікувальних та рекреаційних ресурсів України, необхідності сформуванню туристично-рекреаційний простір шляхом створення та забезпечення функціонування зон розвитку туризму та курортів, необхідності розробити,

впровадити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний національний туристичний продукт. З цією метою в стратегії передбачено забезпечення захисту прав туристів, та їх безпеки, дотримання та виконання державою законодавства ЄС у сфері туризму, розвиток рекреаційних територій, заохочення інвестування в перспективні туристичні регіони, їх інфраструктуру та оновлення матеріально-технічної бази, підвищення кваліфікації фахівців туристичної сфери, створення позитивного іміджу України на міжнародній арені¹³.

Крім того, визначається, що для просування України на міжнародний ринок туризму необхідно укласти нові міждержавні угоди, про співробітництво в галузі туризму з країнами, громадяни яких є потенційними споживачами українських туристичних послуг (ЄС, прикордонні країни), підвищувати рівень інвестицій у привабливі для іноземців регіони, оновлення інфраструктури, підвищення рівня обслуговування до міжнародних стандартів якості, заснування Фонду розвитку міжнародного туризму, за допомогою добровільних внесків суб'єктів туристичної діяльності, фізичних та юридичних осіб, активна участь у всесвітніх виставках та ярмарках. Реалізація стратегії відбуватиметься за рахунок державного та місцевого бюджетів, обсяги визначатимуться кожного року в залежності до завдань та можливостей.

Сьогодні оцінка туристичного потенціалу є важливою передумовою планування туристичної галузі в національному і регіональному масштабах, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивної оцінки виникають складності із залученням інвесторів у розвиток туризму. У сучасних ринкових умовах комплексна оцінка туристичного потенціалу створює підґрунтя для реалізації конкурентного механізму їх використання, застосування ресурсів за принципом платності природокористування. Без належної системи оцінки суттєво ускладнюється розробка цільових програм розвитку туризму, ефективне використання наявних туристичних ресурсів, їх охорона і розвиток. В цілому оцінка туристичного потенціалу є найважливішим механізмом управління розвитком туризму, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності.

Формування потенціалу туристично-рекреаційної сфери держави чи регіону визначається наявністю туристичних і рекреаційних ресурсів (історико-культурних, архітектурних, природно-рекреаційних, інфраструктурних та інвестиційних) і можливостями їх подальшого комплексного використання для налагодження ефективної туристично-рекреаційної діяльності. Саме від рівня ефективності його використання суб'єктами туристично-рекреаційної діяльності значною мірою залежить не лише успішний розвиток туристично-рекреаційної сфери регіонів, але й їх соціально-економічний розвиток загалом. Тому одним з головних завдань у процесі забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційних систем регіонів України є комплексне оцінювання потенціалу їх туристично-рекреаційної сфери¹⁴.

На сьогодні у вітчизняній і зарубіжній науці накопичений значний досвід оцінки туристичних ресурсів територій та просторового планування рекреаційного господарства на основі такої оцінки. Проте, єдиної загальновизнаної методики досі не створено. Можливо це і є однією з причин того, що і сьогодні оцінка туристичних ресурсів України та її окремих регіонів здійснюється у вигляді абстрактних, невизначених характеристик типу – «великі», «величезні», «колосальні» і таке інше. Зрозуміло, що ці визначення не мають ніякої конкретики і не відбивають реального становища ресурсної бази туризму.

У 90-х роках минулого століття проблема визначення та розрахунку ресурсного потенціалу туризму розглядається під різними кутами зору в багатьох економічних

та географічних дослідженнях. В останні роки з'являються методики, де як оціночні чинники додатково почали застосовувати різноманітність ландшафтів і їх пейзажно-естетичну привабливість, інтенсивність функціонування міжміських та приміських автобусних маршрутів, щільність і значущість архітектурних, археологічних, історичних пам'яток, наявність спортивних об'єктів, їх типі пропускну спроможність, наявність та кількість санаторно-профілактичних установ, готелів, закладів культури наявність і різноманітність туристичних маршрутів різного типу. Також в останнє десятиліття, при аналізі туристичних ресурсів все частіше використовуються GIS-технології, які дозволяють не тільки у картографічний спосіб представляти результати оцінки, а й, значною мірою, автоматизувати саму оцінку¹⁵.

Узагальнюючи відомі підходи, можна сказати, що оцінка туристичного потенціалу складається з кількох взаємопов'язаних етапів:

1. Перший етап пов'язаний із формальним визначенням мети оцінювання. Такою метою може бути попереднє дослідження, планування, розробка програм, моделей розвитку туризму, вдосконалення системи туристичного бізнесу в регіоні, визначення інвестиційно привабливих регіонів у сфері відпочинку і туризму, складання кадастру рекреаційних ресурсів, визначення ступеня придатності районів для туристичного використання, визначення майбутньої економічної соціалізації районів у сфері туризму тощо.

2. На другому етапі відбувається виділення чітких меж того, що буде оцінюватись. У географічних дослідженнях регіонального рівня найчастіше об'єктами оцінки виступають геосистеми. Однією з ключових проблем етапу є обґрунтований поділ території на окремі операційні територіальні одиниці (ОТО) – одиниці, виділені виходячи з мети дослідження і специфіки досліджуваної геосистеми. ОТО виступають в ролі елементарних одиниць географічних досліджень, на основі яких вивчається неоднорідність географічних систем. В роботах економічного спрямування, як об'єкт оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу, здебільше розглядають окремі адміністративно-територіальні одиниці.

3. Третій етап пов'язаний із виділенням суб'єкта оцінки, з позицій якого проводитиметься оцінка об'єкта. У ролі суб'єктів оцінки туристичного потенціалу зазвичай виступають регіони, як економічні системи, організатори туристично-рекреаційної діяльності, види або типи туристично-рекреаційних занять, певні категорії туристів (рекреантів).

4. Протягом четвертого етапу відбувається визначення показників, необхідних для оцінки об'єкта (чинників та умов), які є суттєвими для його порівняльної характеристики, виходячи із сформульованої мети оцінки. Фактично перелік обраних показників у більшості випадків встановлюється на основі аналізу розв'язуваної проблеми і неформальних міркувань дослідника.

5. На п'ятому етапі проводиться збір інформації, необхідної для оцінки.

6. Шостий етап забезпечує приведення показників оцінки до єдиної системи вимірювання. Для цього, зазвичай, використовують оціночні шкали, нормування, ранжування тощо.

7. На сьомому етапі визначається спосіб «згортання» оціночних показників у часткові та (або) інтегральні показники туристичного потенціалу з подальшим отриманням по них результатів оцінки.

8. Перевірка і, при необхідності, корегування результатів оцінки.

9. Інтерпретація отриманих результатів оцінки туристичного потенціалу.

Методологія оцінювання ресурсного потенціалу туризму останніми роками була збагачена інструментарієм, запропонованим професором Київського національного

університету ім. Тараса Шевченка О. О. Бейдиком, який здійснив інтегральну оцінку природних і антропогенних ресурсів України і побудував на цій основі ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів України¹⁶.

Для комплексної оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів України науковцями-авторами проекту застосовано метод бальної оцінки. На основі кількісних показників, експертного підходу, який базувався на значному експедиційному досвіді, з використанням п'ятибальної шкали здійснено оцінку рекреаційно-туристичних ресурсів території України в розрізі окремих областей і АР Крим. Інтегруючий бал природного блоку адміністративно-територіальних одиниць України визначався як сума складових балів оцінки спелеологічних, орографічних, кліматичних, гідрографічних, рослинних і тваринних ресурсів. Оцінки визначались в амплітуді 1-5 балів.

При оцінці кожного з обраних видів ресурсів до уваги бралися його специфічні характеристики. Наприклад, оцінка орографічних ресурсів здійснювалась на основі якісних характеристик рельєфу території, враховувалися найбільш відомі гірські вершини, які знаходяться в межах тієї чи іншої області. Відповідно, одним балом оцінювались орографічні ресурси переважно рівнинних областей (Житомирська, Київська, Сумська, Херсонська, Чернігівська); 5-ма – територія переважно гірських та передгірських областей (автономії) – АР Крим, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька; 2-4 балами – орографічні ресурси «проміжних» територій (2 бали – Волинська, Дніпропетровська, Кіровоградська; 3 – Донецька, Запорізька, Луганська, Черкаська; 4 бали – Вінницька, Тернопільська, Хмельницька). Аналіз інтегральної оцінки природного блоку свідчить про те, що найвищу (5 балів) оцінку отримали Закарпатська область (загальна сума балів 25) і АР Крим (загальна сума балів 24), які мають по чотири-п'ять перших (5 балів) і других (4 бали) місць у більшості з шести природних номінацій. Найнижчу оцінку (1 бал) отримали Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Чернігівська і Полтавська області¹⁷.

Аналіз і оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів дозволяють встановити рівень забезпеченості ними окремих регіонів України та їх ресурсно-туристичні доміанти. За комплексною оцінкою можуть бути виділені три таких рівня: ресурснонадлишковий, ресурснозбалансований і ресурснодефіцитний регіони. По кожному з регіонів встановлюється його ресурсно-туристичні доміанти: лікувально-оздоровча-туристська; культурно-історично-сакральна; оздоровчо-туристська; лікувально-оздоровча; сакральна; біосоціальна; екологічна; оздоровча; індустріальна.

За результатами оцінки можна зробити висновки: кожен з регіонів країни має свою специфіку, свою неповторність – етнокультурну, архітектурно-історичну, природно-ландшафтну, біосоціальну цінність, суспільно-географічне положення. Виступаючи як оригінальні територіальні структури, що мають на національному туристичному ринку лише їм притаманну «торгово-рекреаційну марку» (регіональний бренд), регіони характеризуються як відчутною нерівномірністю розвитку ресурсної бази, так і різними показниками функціонування галузі.

Можливості формування потенціалу туристично-рекреаційної сфери регіонів України залежать від багатьох чинників мега-, макро-, мезо- та мікрохарактеру, які створюють передумови і середовище для реалізації конкурентоспроможних стратегій підприємств туристичної індустрії, їх тривалого та ефективного функціонування. Звичайно, найперше економічна результативність і успішність діяльності підприємств туристично-рекреаційної сфери у конкурентному середовищі обумовлюється їх

здатністю створювати конкурентоспроможний туристичний продукт на внутрішньому та міжнародному ринках туристичних послуг в умовах їх інформаційної насиченості. Проте можливості формування потенціалу туристично-рекреаційної сфери регіонів залежать від глобальних тенденцій розвитку світового ринку туристичних послуг, ріст якого зумовлений, з одного боку, зростанням попиту на них, з другого, – ростом пропозиції. До причин зростання попиту варто віднести: зростання мобільності населення планети; збільшення доходів і зменшення вільного часу сучасної людини; підвищення стандартів життя в розвинутих країнах світу; відкритість зовнішнього світу (особливо відчутним є фактор для країн пострадянського простору); соціально-психологічну переорієнтацію населення на комфорт і пізнання культурних цінностей; посилення ролі туристичних послуг для підтримки іміджу особи та ін. Зростання пропозиції спричинене здебільшого розвитком підприємництва, зумовленим високим рівнем обіговості та рентабельності капіталу сфери, її конкурентним потенціалом¹⁸. Ці чинники є визначальними, якщо, формуючи потенціал туристично-рекреаційної сфери регіонів, ми керуємось критерієм стратегічної конкурентоспроможності і ставимо за мету розширення масштабів розвитку та інтеграції туристичної індустрії в міжнародний ринок туристичних послуг.

Для проведення оцінки туристичного потенціалу України як правило залучаються такі елементи туристичної інфраструктури: транспорт (наявність як шляхів сполучення, так і сервісно-транспортних установ та організацій різних видів наземного, водного і повітряного транспорту), заклади розміщення (готельного та аналогічного до них типу), СКЗ – санаторно-курортні заклади (санаторії і пансіонати з лікуванням, дитячі оздоровчі табори), комплекси відпочинку (будинки та бази відпочинку, садиби зеленого туризму тощо), заклади харчування, заклади роздрібної торгівлі, заклади культури та розваг, спортивні комплекси, елементи туристично-інформаційної інфраструктури¹⁹.

Можна визначити такі основні фактори, що підкреслюють туристичну привабливість України:

1. Екологічний (загальний екологічний стан, що склався в країні та характеризується такими показниками, як наявність природних ресурсів, екологічна складова та кліматичні умови, ризики катастроф, рівень розвитку сільського господарства, обсяги споживання свіжої води, скидання забруднених зворотних вод без очищення або недостатньо очищені природні поверхневі водні об'єкти, викиди забруднюючих речовин до атмосфери);

2. Політичний (показники, що містять інформацію щодо правого регулювання розвитку туристичної діяльності в країні);

3. Економічний (показники, що відображають рівень інфляції, безробіття, прибутки та ціни на туристичні товари й послуги, обсяг інвестицій в основний капітал, вклад туристичної сфери в макроекономічних показниках);

4. Інфраструктура (показник, що свідчить про стан автошляхів і зв'язку, готельних комплексів, закладів харчування та проведення дозвілля, застосування комп'ютерних технологій, мережі Інтернет, комунікаційних технологій, транспорту (швидкісні поїзди, паромі, літаки));

5. Соціальний (показники, що характеризують демографічний стан в країні, тобто рівень природного приросту, наявність субкультур у місті, кількість безробітного населення до працездатного, працездатного та непрацездатного віку);

6. Культурний (кількість загальноосвітніх навчальних закладів, ЗВО, книжковий фонд бібліотек, кількість місць для глядачів у залах демонстрування фільмів, кількість місць у клубних закладах).

Наявність зазначених факторів зумовлює необхідність можливості оцінювання туристичної привабливості України для виявлення найперспективніших напрямів розвитку туристичної галузі, що дасть змогу сформуванню в майбутньому ефективну стратегію розвитку туризму шляхом її підтримки та стимулювання на державному рівні.

Якщо розглядати інтегральну оцінку туристичного потенціалу, то слід наголосити, що її складність пов'язана із багатьма параметрами кожного індикатору оцінки. Одним з ефективних інструментів оцінки багатофакторних залежностей із багатьма лінгвістичними змінними є методи багатомірного статистичного аналізу, які варто застосовувати для формування ключових показників ефективності діяльності туристичної галузі.

Для оцінювання рівня атрактивності туристично-рекреаційної сфери нами запропоновано інтегральний індекс атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів України як основний індикатор привабливості та конкурентоспроможності регіональних туристично-рекреаційних комплексів на ринку туристичних і рекреаційних послуг.

Інтегральний індекс АТРС включає 4 субіндекси (індекс культурної привабливості (ІКП), індекс привабливості рекреаційних ресурсів (ІПРР), індекс привабливості туристичної інфраструктури (ІПТІ) та індекс інвестиційної привабливості туристично-рекреаційної сфери (ІПТРС)), які, на нашу думку, найбільш комплексно відображають основні ознаки атрактивності регіональних туристично-рекреаційних комплексів. До складу кожного з субіндексів входять 4 або 5 основних ознак, кожна з яких представлена відповідним базовим індикатором, що стандартизуються щодо максимального рівня свого ряду в бальній оцінці від 1 до 100. Регіон з найвищим рівнем атрактивності туристично-рекреаційного комплексу на ринку туристично-рекреаційних послуг визначається за критерієм мінімальної суми стандартизованих значень 19 базових індикаторів, на основі якої в подальшому розраховується підсумкове значення індексу АТРС. Шляхом ранжування отриманих результатів визначається позиція кожного регіонального туристично-рекреаційного комплексу на ринку туристично-рекреаційних послуг України²⁰.

Підсумовуючи зміст запропонованої моделі комплексної оцінки туристичних ресурсів, слід підкреслити, що найважливішим ефектом від її реалізації є те, що завдяки їй з'явиться об'єктивна, актуальна і динамічна база даних про стан туристичних ресурсів і територій, їх кількісні і якісні характеристики, динаміка змін в процесі розвитку. Таким чином, розробники програм розвитку туризму зможуть отримати актуальні і необхідні дані, що дозволить підвищити ефективність програм, значно знизити витрати на збір інформації про стан туристичних ресурсів, набагато спростить розробку програмних заходів і схем розвитку туристичної діяльності.

Таким чином, чинники впливу на формування туристично-рекреаційного потенціалу регіонів і показники внеску розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіку регіонів є науково обґрунтованими індикаторами рівня розвитку туристично-рекреаційної сфери регіонів України. Ці індикатори можуть бути корисними для органів управління різного рівня під час розроблення механізмів державної підтримки туристично-рекреаційної сфери регіонів і держави загалом, що дозволить у перспективі створити сприятливі умови для її сталого розвитку, а також для підвищення конкурентоспроможності українського туристичного та рекреаційного продукту. Активізація суб'єктів туристичного ринку в Україні, у результаті послідовної державної підтримки розвитку туристично-рекреаційної

сфери регіонів, може завдяки позитивному впливу на процес створення нових робочих місць, зростання рівня доходів населення, покращення якості туристичної та загальної інфраструктури, підвищення рівня конкурентоспроможності національної сфери послуг сприяти відтворенню та зміцненню людського потенціалу нашої країни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Дащук Ю. Є. Рекреаційний потенціал регіону як об'єкт наукових досліджень. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки*. 2012. Вип. 126. С. 36.
- ² Герасименко В. Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону. Одеса : ОНЕУ. 2016. С. 7.
- ³ Юрченко С. О. Релігійний туризм у християнстві на сучасному етапі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2017. Вип. 6. С. 217.
- ⁴ Кривенкова Р. Ю. Поняття та сутність туристичного потенціалу : державноуправлінський аспект. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2019. №9. С. 6-7.
- ⁵ Захаренко Г. Н. Туристський потенціал регіональної дестинації та ефективність його використання в індустрії туризму: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 Київ. 2011. 21 с.
- ⁶ Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг. Київ : Альтапрес, 2002. С. 57.
- ⁷ Радченко Е. Є. Теоретичні основи формування та розвитку туристичного потенціалу регіону. *Ефективна економіка*. №8. 2018. С. 26-27.
- ⁸ Там само. С. 28-29.
- ⁹ Марценюк, Л. В. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні. *Економічний вісник. Секція : Економічна теорія*. 2015. № 3. С. 78.
- ¹⁰ Смовженко, Т. С., Графська О. І. Оцінювання потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці регіонів України. *Регіональна економіка*. 2020. №2. С. 46.
- ¹¹ Там само. С. 47.
- ¹² Вахович І. М., Малімон В. В. Інституційні теорії у системі теорій розвитку регіональних ринків медичного туризму. *Економічний форум*. 2017. № 3. С. 34-44.
- ¹³ Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/249826501>.
- ¹⁴ Мазаракі А. А. Детермінанти розвитку туризму. Туризм XXI століття: глобальні виклики та цивілізаційні цінності: матеріали Міжнар. наук. практ. конф. (Пряшів, 10-11 квіт. 2019 р.). Київ: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2019. С. 76.
- ¹⁵ Там само. С. 77-78.
- ¹⁶ Бейдик, О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. С. 45.
- ¹⁷ Там само. С. 112-113.
- ¹⁸ Савицька О. Стратегія розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2013. № 754. С. 69.
- ¹⁹ Там само. С. 69-70.
- ²⁰ Коркуна О. І. Методичні засади оцінювання потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці регіонів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2020. № 1(13). С. 153.

REFERENCES:

- ¹ Kozlovs`ky`j Ye. V. Pravove regulyuvannya tury`sty`chnoyi diyal`nosti : navch. posib. Ky`yiv : Centr uchbovoyi literatury`, 2015. S. 50.
- ² Gerasy`menko V. G. Ocinka tury`sty`chno-rekreacijnogo potencialu regionu. Odesa : ONEU. 2016. S. 7.
- ³ Yurchenko S. O. Religijny`j tury`zm u xry`sty`yanstvi na suchasnomu etapi. *Visny`k Xarkivs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni V. N. Karazina. Seriya : Mizhnarodni vidnosy`ny`.* *Ekonomika. Krayinoznavstvo. Tury`zm.* 2017. Vy`p. 6. S. 217.
- ⁴ Kry`venkova R. Yu. Ponyattya ta sutnist` tury`sty`chnogo potencialu : derzhavnoupravlins`ky`j aspekt. *Derzhavne upravlinnya : udoskonalennya ta rozvy`tok.* 2019. № 9. S. 6-7.
- ⁵ Zaxarenko G. N. Tury`sts`ky`j potencial regional`noyi desty`nacyi ta efekty`vnist` jogo vy`kory`stannya v industriyi tury`zmu [Avtoref. dy`s. kand. ekon. nauk : specz. 08.00.05 «Ekonomika ta upravlinnya gospodarstvom (rekreaciya ta tury`zm)»]. Ky`yiv. 2011.
- ⁶ Lyubiceva O. O. Ry`nok tury`sty`chny`x poslug. Ky`yiv : Al`tapres, 2002. S. 57.
- ⁷ Radchenko E. Ye. Teorety`chni osnovy` formuvannya ta rozvy`tku tury`sty`chnogo potencialu regionu. *Efekty`vna ekonomika.* № 8. 2018. S. 26-27.
- ⁸ Tam samo. S. 28-29.
- ⁹ Marcenyuk, L. V. Problemy` ta perspekty`vy` rozvy`tku tury`zmu v Ukraini. *Ekonomichny`j visny`k. Sekciya : Ekonomichna teoriya.* 2015. № 3. S. 78.
- ¹⁰ Smovzhenko, T. S., Grafts`ka O. I. Ocinyuvannya potencialu rozvy`tku tury`sty`chno-rekreacijnoyi sfery` v ekonomici regioniv Ukrainy`. *Regional`na ekonomika.* 2020. № 2. S. 46.
- ¹¹ Tam samo. S. 47.
- ¹² Vaxovy`ch I. M., Malimon V. V. Insty`tucijni teoriyi u sy`stemi teorij rozvy`tku regional`ny`x ry`nkiv medy`chnogo tury`zmu. *Ekonomichny`j forum.* 2017. № 3. S. 34-44.
- ¹³ Pro sxvalennya Strategiyi rozvy`tku tury`zmu ta kurortiv na period do 2026 roku. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501>.
- ¹⁴ Mazaraki A. A. Determinanty` rozvy`tku tury`zmu. Tury`zm XXI stolittya: global`ni vy`kly`ky` ta cy`vilizacijni cinnosti: materialy` Mizhnar. nauk. prakt. konf. (Pryashiv, 10-11 kvit. 2019 r.). Ky`yiv: Ky`yiv. nacz. torg. ekon. un-t, 2019. S. 76.
- ¹⁵ Tam samo. S. 77-78.
- ¹⁶ Bejdy`k, O. O. Rekreacijno-tury`sts`ki resursy` Ukrainy`: Metodologiya ta metody`ka analizu, terminologiya, rajonuvannya. Ky`yiv : VPCz «Ky`yivs`ky`j universy`tet», 2021. S. 45.
- ¹⁷ Tam samo. S. 112-113.
- ¹⁸ Savicz`ka O. Strategiya rozvy`tku tury`sty`chnoyi industriyi v Ukraini: regional`ni aspekty`. *Visny`k Nacz. un-tu «L`viv. politexnika».* 2013. № 754. S. 69.
- ¹⁹ Tam samo. S. 69-70.
- ²⁰ Korkuna O. I. Metody`chni zasady` ocinyuvannya potencialu rozvy`tku tury`sty`chno-rekreacijnoyi sfery` v ekonomici regioniv. *Naukovy`j visny`k Mukachivs`kogo derzhavnogo universy`tetu. Seriya: Ekonomika.* 2020. № 1(13). S. 153.